

K nálezům nákolních osad a jejich odezvě v českých ilustracích v 1. polovině 20. století

Výzkum pravěkých nákolních osad a povědomí o nich má poměrně dlouhou tradici – zejména díky objevům v alpské oblasti, ale i v dalších částech Evropy (Británie, Skandinávie).

■ Milan SLEZÁK

Univerzita Hradec Králové

Již od poloviny 19. století docházelo nejprve u švýcarských a posléze i u dalších alpských jezer k nálezům sídlišť konstrukčně přizpůsobených méně únosnému mokrému podloží (Schlichtherle 1997, 7-14). Chronologické vymezení dnes odkazuje většinu nákolních osad do období od závěru neolitu přes eneolit až k době bronzové a počátkům doby železné. Zkoumané pobřežní a bažinné (blatné) osady se dočkaly vícero interpretačních hypotéz. Jedna z teorií vidí ve změní kůlů, které se pod hladinou dnešních jezer dochovaly pozůstatky klasického nákolí zdviženého nad běžnou hladinou jezera. Postupně však s přibývajícím průzkumy nabývala významu teorie pobřežních a blatných osad, které se vyzvednutím podlahy na kůlech chránily proti kolísání hladiny jezer. Další teorie viděla v objevených základech jen základy obyčejných staveb, které byly později zaplaveny vodou – tato hypotéza, která byla některými odborníky prosazována zejména v polovině 20. století byla již silně revidována (i když u některých lokalit lze o její platnosti snad ještě uvažovat) s ohledem na výzkumy z poslední třetiny 20. století a interpretace se tak znovu přiklonila

především k starším teoriím – ovšem s tím, že je brána v potaz rozdílná situace jednotlivých lokalit a podle toho se také diferencují představy o konkrétním umístění osady v dobovém prostoru. Jsou tedy vnímána jak klasická nákolí na hladině jezera, tak i převažující osady v různě intenzivním vztahu s vodní hladinou jezer – od osad pravidelně zaplavovaných kolísavou hladinou jezera až k osadám jen ve výjimečném přímém kontaktu s vodou jezera, které se spíše adaptovaly na velmi podmáčenou půdu. Blatné osady byly ostatně nalézány na vícero dalších lokalitách v celé Evropě. V naší literatuře se v poslední době tímto problémem zabýval například nedávno zesnulý Jan Jelínek, který však klasické nákolí zdvižené nad hladinu jezera zcela odmítá (Jelínek 2006, 165-170).

Zvláštnost nákolních osad upoutala okamžitě v druhé polovině 19. století poměrně značnou pozornost. V tehdejších letech dospívání archeologie ovšem znamenalo takové zaujetí daným fenoménem i značné riziko pro alpské jezerní lokality a v „nákolní horečce“, která postihla známá naleziště, bylo mnoho pravěkých památek poškozeno či nenávratně ztraceno (na přelomu 19. a 20. století pak například švýcarské památkové úřady zakázaly živelný archeologický průzkum).

Specifické podmínky prostředí, kde byly pozůstatky nákolních osad nalézány, uchovaly konstrukční prvky dávných staveb v mnohem větší míře, než jak by bylo možné v sušším prostředí. Zaplavené a bahnem

■ Obr. 1 K. Čermák: *Pravěk lidstva evropského*, 1887, s. 108.

konzervované kůly, nástroje a další předměty tak přinášely do té doby neznámé podrobnosti a značně pomohly k posunu poznání nejen v oblasti pravěké architektury, ale v upřesňování chronologie kultur a celkové úrovně tehdejšího života.

Vlna zájmů o nákolní osady se ke konci 19. století nevyhnula ani českým zemím. Zdejší přírodní podmínky nejsou příliš ideální pro nákolní osady a ani pro jejich případné dochování. Dodnes je známo jenom několik případů, které na nákolní osadu ukazují. Předně jsou to Františkovy Lázně, kde již na konci 19. století byly v průběhu těžby rašeliny pro lázeňské účely objeveny v rašeliništích různé artefakty a stopy osídlení (Plesl 1990, 59-73; Týž 1972, 375-428). Těžbou však byly tyto stopy zničeny. Jediné celistvější informace tak jsou z výzkumu Antona Gnirse z let 1928-1929, kdy byly prozkoumány

desítky dřevěných pilotů, které se dochovaly jen ve své nejspodnější části (v délce od 0,5 až po 1,5 m). Samotné kůly nebyly doprovázeny střeptovým materiálem, který by je chronologicky zařadil. Některé střepy v okolí však ukazují mimo jiné směrem k eneolitu a době bronzové, což, jak bylo již výše řečeno, je hlavní perioda stavby nákolních osad v Evropě. Další lokalitou, kde se snad nákolí nacházelo, byly východočeské Libišany (Fabian 1913, 40-41; Pálpán 1923/24, 141-142; Týž 1936, 70). Zde opět docházelo k těžbě rašeliny pro lázeňské účely nedalekých Lázní Bohdaneč a od počátků 20. století byly zaznamenávány různé nálezy vztahující se zejména ke kultuře nálevoovitých pohárů; mezi nálezy jsou uváděny také dřevěné piloty. Archeologický výzkum plánovaný původně na rok 1913 nakonec nebyl uskutečněn a naleziště tak bylo odtěženo bez průzkumu. Z počátku 20. století pochází také nejistá zmínka o nákolí

■ Obr. 2 K. Čermák: *Šepoty starých lip*, 1896, s. 43 (il. M. Aleš)

v Trutnově (Fabian 1913, 40-41; Plesl 1990, 59-73). Určité náznaky nákolních konstrukcí byly původně interpretovány také z lokality Maškovy zahrady v Turnově, kde probíhal výzkum v letech 1998-2001 (Prostředník 1999, 185). Zde se však o nákolí zřejmě nejedná. Všechny zmiňované české lokality nepředstavují klasické nákolí na hladině jezera, ale pokud vůbec – pak blatné sídliště konstrukčně přizpůsobené méně únosné půdě.

Výjimečnost diskuse okolo nákolních osad v českých zemích lépe vyvstane, uvědomíme-li si, jaký byl stav tehdejších představ archeologů o životě a stavitelství pravěkých lidí. V období první poloviny 19. století, kdy se teprve konstituovaly první archeologické instituce a archeologie ještě neurazila zcela cestu od nadšeneckého starožitnického sběratelství, bylo zvykem všimát si především exkluzivních artefaktů, méně již nálezových okolností. Co obklopovalo různé kamenné nástroje, bronzové zbraně či šperky nebo keramické nádoby, bylo pro nálezce zcela nepodstatné nebo přinejmenším vedlejší. V této době se samozřejmým cílem romantického archeologického výzkumu stávaly valy hradišť a mohyly, tedy objekty většinou

snadno identifikovatelné v krajině. V průběhu druhé poloviny 19. století se pak situace archeologické vědy u nás začínala pozvolna proměňovat, aby na konci 19. století archeologie vyrostla v plně etablovanou vědeckou disciplínu. Během této doby se postupně zpřesňovaly a zkvalitňovaly metody vedení, dokumentace i zpracování archeologického výzkumu.

Paradoxním důsledkem zpřesňování dokumentace, byla absence rekonstrukčních představ objektů. Zatímco totiž po polovině 19. století byly zejména některé mohyly zakreslovány do určité míry rekonstrukčním způsobem – tedy nalezená situace byla nakreslena ve směru představ badatele například o původním uložení nádob a konstrukčním řešení mohyly, přineslo další období na přelomu století důraz na přesnější zakreslení nálezové situace tak, jak byla vykopána. Archeologové tedy při kreslení objektu v nálezové situaci nepromítali do nákresu jakékoliv své představy o jeho původním vzhledu. To že se v tomto období nikdo neodvažoval prezentovat kresbné hypotézy vzhledu a konstrukce objektů ukazují na nejasnou představu o podobě pravěké či třeba rané středověké architektury. Ostatně v odborných

publikacích se rekonstrukce staveb z dávné minulosti začínou u nás objevovat až mnohem později: od 20. let 20. století například v sudetoněmeckém časopise *Sudeta. Zeitschrift für Vor- und Frühgeschichte*. V českých odborných periodikách až v polovině století.

V této situaci přinášely na konci 19. a počátku 20. století množící se zprávy o výzkumech nákolních osad v okolí Alp mnoho podnětů pro utváření představ aspoň tohoto specifického typu sídliště, ale zároveň (vzhledem ke zmiňovaným dobrým podmínkám dochování konstrukčních prvků a dřevěných předmětů) prohlubovaly i povědomí o konstrukčních možnostech „primitivní“ architektury jako takové.

Obliba nákolních osad se nakonec projevila i v ilustracích českých knih pojednávajících o pravěku nebo raném středověku.

I když se ilustrátoři beletrie na rozdíl od archeologů přispívajících do seriózních vědeckých periodik již nebáli od přelomu 19. a 20. století přenést své představy do ilustrací, čerpali je spíše z různých více či méně vhodně užitých etnografických výpůjček a analogií. Neocenitelným obrazovým zdrojem se tak stávaly různé rytiny a litografie, které doprovázely česká vydání zahraničních cestopisů z cest mezi primitivní kmeny (od Eskymáků po indiány jižní Ameriky a obyvatele jihovýchodní Asie), případně takovéto obrázky byly přejímány a recyklovány jakožto ilustrace k dílkům zabývajícím se českým pravěkem (například Štorchova knížka Praha v době kamenné z roku 1910 nebo od stejného autora Člověk diluviální z roku 1907). Silný podnět v podobě atraktivních alpských výzkumů zajímavých nákolních osad

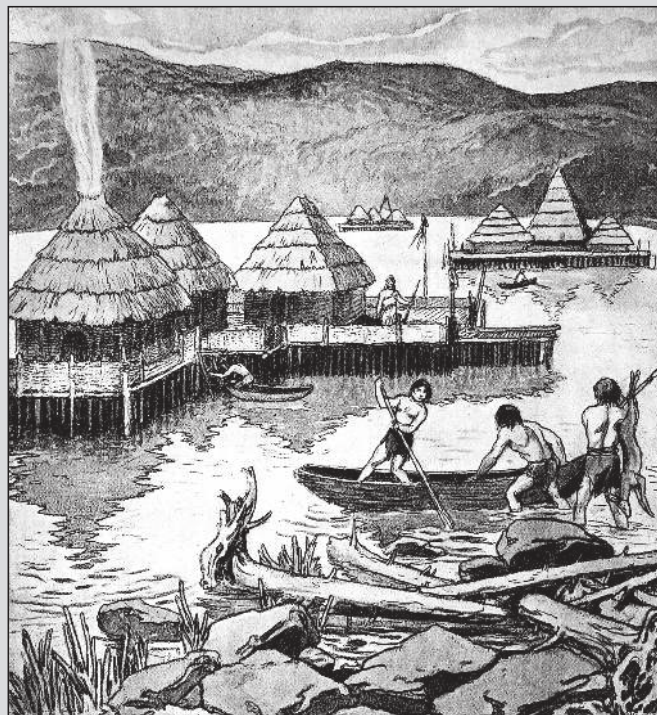

■ Obr. 3 E. Štorch: *Čarodějův učeňník*, 1910, s. 37 (il. A. Kašpar)

pak samozřejmě nemohl být pominut a od konce 19. století do poloviny 20. století se vícekrát objevil zejména ve Štorchových knihách. Zobrazení nákolní architektury se kromě zajímavého námětu jako takového vymyká navíc z „pravěkých“ ilustrací běžných v první polovině 20. století také o něco lepším a často i detailnějším vykreslením. Ilustrátor opírající se o informace z alpských výzkumů dal nákolní osadě mnohem více prostoru a dokonce obvykle hraje nákolí na takovém obrázku hlavní roli – tj. netvoří jenom mlhavé pozadí nějakého děje v ohnisku zájmu. U jiných typů objektů většinou pozorujeme mnohem větší opatrnost a i u velkých ilustrátorů Konůpka, Cihelky, Wowka nebo Buriana nacházíme pravěké a raně středověké objekty spíše upozaděné, skryté za skupinou postav, titěrné v pozadí, zobrazené spíše ledabytle a skicovitě nebo jen částečně. Kromě nákolních osad a přímých etnografických napodobenin se poněkud přesnější podoby dostalo již jen stavbám raně středověkým, kdy zejména ilustrátor Jiří Wowk ve Štorchových knihách silně čerpal z východoslovanské stavitelské tradice (Rusko, Ukrajina) a archeologických

poznatků odtud rovněž v té době se objevujících.

Jedním z nejstarších nákolí zobrazených v české beletrii je obrázek v knize Klimenta Čermáka *Pravěk lidstva evropského* z roku 1887 (obr. 1). Vzhled dvou staveb na plošině opřené na kůlech uprostřed vod jezera je ještě dosti stylizovaný a přesto, že inspiraci jednoznačně nachází v alpských nálezech, prozrazuje v provedení spíše přímou vazbu na některou současnou etnografickou analogii. Nicméně rozhodně nabízí řadu inspirativních konstrukčních podnětů, včetně odlišných půdorysů a konstrukce stěn obou objektů. Samotný Čermák nepopisoval tyto nákolní osady jen tak „od stolu“, ale v 70. letech navštívil například lokalitu Ljubljanska Barje v dnešním Slovinsku a vydal se i do Švýcarska, kde se v Curychu setkal dokonce s guru alpských nákolních osad („Pfahlbauten“) Ferdinandem Kellerem (Sklénář 2003, 109). V *Pravěku lidstva evropského* podává Čermák vůbec velmi zevrubný výklad o architektuře i ostatní hmotné kultuře nákolních osad okolo švýcarských jezer (Čermák 1887, 106-122). V roce 1896 v další knize Klimenta Čermáka *Šepoty starých lip* nacházíme

■ Obr. 5 J. Dolenský: *Obrazy z dávnověku*, 1922, s. 65 (il. R. Adámek)

s popisem „Nákolci“ scenerii části nákolní osady se záběrem na jeden z domů, před nímž v poklidu vegetují dva jeho obyvatelé (obr. 2). Autorem obrázku je Mikoláš Aleš, kterýžto slavný malíř spolupracoval na pro něj jinak dosti neobvyklém tématu také se Štorchem v některých jeho raných publikacích. Dům na obrázku je kruhového půdorysu s rákosovou střechou a jeho celkové vykreslení a zobrazení pilotů je přirozenější. K povšimnutí je i značná hustota těchto pilotů pod plošinou. Ilustrátor odrážející se možná od nějakého popisu nebo dokonce fotografie alpských výzkumů zachycující změt kůlů, nezohlednil víceřadost osídlení, kdy každé chronologické fázi patřila jen část kůlů. V textu knihy je také přímo odkazováno na alpské nálezy (Čermák 1886, 43-44).

Asi nejroztomilejším obrázkem nákolí v české beletrii je obrázek Adolfa Kašpara doprovázející povídku Eduarda Štorcha *Čarodějův učeňdník* z roku

1910. Obrázek to je však jinak poměrně málo sdílný, neb domy s čtyřúhelným půdorysem jsou načrtnuty bez větších detailů. Nicméně je patrná rákosová střecha i krokve (obr. 3). V roce 1912 přispěl do Štorchovy knížky *Život v pravěku* také malíř Jaroslav Filip (obr. 4). Ten čtenáři nabídl panoramatický pohled na nákolní osadu při břehu zátočiny jakéhosi jezera. Výjev ukazuje stavby dvojího druhu: jednak podélné čtyřúhelné a jednak kruhové. Znatelné jsou i některé konstrukční detaily včetně latí zajišťujících rákosový pokryv střech. Hustota kůlů pod sídelní plošinou je opět poněkud nadsazená. Celkově se obrázek zdá odkazovat na nějakou současnou analogii. Stejný Filipův obrázek se později, v roce 1927, objevuje také v knize Františka Jaroslava Pecky *Po stopách mamuta*.

V roce 1922 se setkáváme v knížce *Obrazy z dávnověku* od Jana Dolenského s obrázkem „kolové osady“ (jak poučuje popisek). Kreslíř Rudolf Adámek tu poskytuje

■ Obr. 4 E. Štorch: *Život v pravěku*, 1912, s. 72-73, rovněž F.J., Pecka: *Po stopách mamuta*, 1927, s. 131 (il. J. Filip)

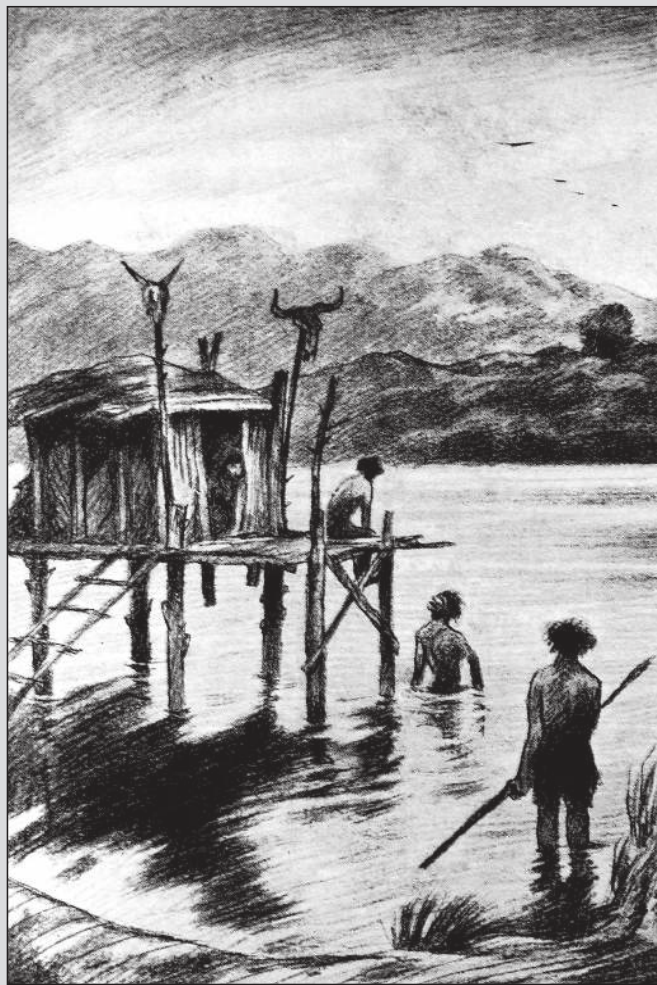

■ Obr. 6 J. Spáčil: *Raván a Théra*, 1925, s. 14 (il. O. Harlas)

výhled na osadu tvořenou několika samostatnými na kůlech vystavěnými „dvorci“; hustota nosných kůlů je zde opět mírně přehnaná, konstrukce stěn se zdá být tvořena omazaným výpletem. Zajímavý je tvar respektive půdorys domů, které jsou totiž bez výjimky čtvercové se stanovou rákosovou střechou. Některé objekty mají stanovou střechu výrazně vyšší než ostatní (obr. 5). Nákolí je dějištěm také románu Jindřicha Spáčila *Raván a Théra*. **Obrázek života na pravěké osadě nákolní.** Spáčil se obvykle věnoval spíše středověkým či novověkým tématům. *Raván a Théra* je rozhodně jeho nejvzdálenějším výletem do minulosti – do konce doby

kamenné. Obrázek nákolí od ilustrátora O. Harlase nabízí pohled na několik staveb z nichž jedna je více v popředí a poněkud zakrývá pohled na zbytek osady. Konstrukce staveb je tentokrát srubová s rákosovou sedlovou střechou (obr. 6)

Další nákolní stavba je zachycena na obrázku z roku 1929, který nakreslil Jan Konůpek pro 3. svazek *Pravěku Čech* Rudolfa Richarda Hofmeistera (obr. 7). Konůpek se ve svém výtvarném výrazu obvykle nenechal příliš vázat představami o přirozené atmosféře a formě výjevů, které maloval. Jeho postavy obvykle nabývaly dosti pitoreskního výrazu a také

■ Obr. 7 R. R. Hofmeister: *Pravěk Čech, III.*, 1929, s.289 (il. J. Konůpek)

■ Obr. 8 A. Tluchoř: *Děti jeskyň II. V nákolní stavbě*, 1931 (il. F. Jäger)

■ Obr. 9 A. Tluchoř: *Děti jeskyň II. V nákolní stavbě*, 1931, s. 247 (il. F. Jäger)

■ Obr. 11 E. Štorch: *U Veliké řeky*, 1940, s. 201 (il. J. Wowk)

stavby měly svůj výrazný rukopis vyznačující se silnou stylizací. V případě našeho nákolí je jeho pojetí však poměrně střízlivé a vcelku přináší i několik konstrukčních informací. Zajímavá je podoba střechy, kde Konůpek nepřistoupil na převažující užití rákosové sedlové či stanové střechy, ale vybavil svůj čtyřúhelný objekt jakousi krytinou nejednoznačné stability snad

z trhanic. Dětskou literaturu velmi zajímavě obohatil Alois Tluchoř, i když spíše v německojazyčném prostředí, neboť dlouhodobě žil v Rakousku, pozměnil si jméno na Sonnleitner a své knihy psal německy. Nicméně se jeho pro nás nejdůležitější dílo dvoudílný román *Děti jeskyň* dočkalo v letech 1930 a 1931 českého vydání. Román *Děti jeskyň* představil děti z 18. století

Petra a Evu, která se vydávají za dobrodružstvím v „zapadlém údolí“ a žijí zde „na vlastní pěst“, přičemž v podstatě žijí pravěkým způsobem s mnoha velmi dobře didakticky podanými detaily. Druhý díl *Dětí jeskyň* nese podtitul *V nákolní stavbě a dětské hrdinové si zde postaví malou nákolní usedlost*. V celkovém pohledu se toto nákolí objevuje v obrázcích Friedricha

Jägera (Jaegera) na přebálce knížky a uvnitř je pak ještě několik detailnějších dějových „záběrů“ ze života v nákolí. Obligátní vypletené a omazané stěny jsou doprovázeny rákosovou střechou (obr. 8 a 9).

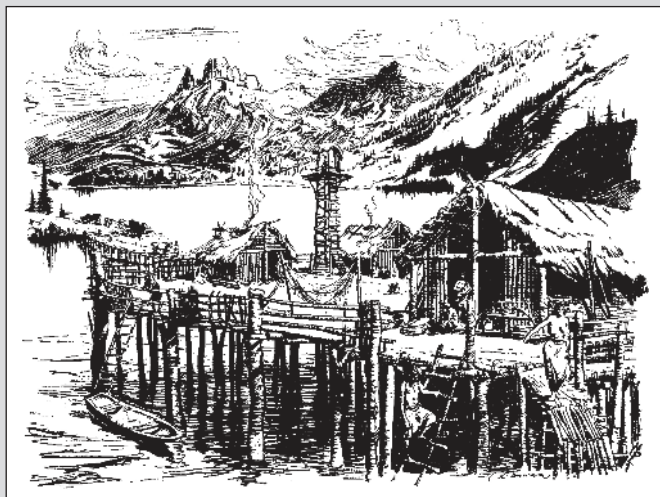
Oldřich Cihelka zachytil volným črtavým stylem na svém obrázku v Štorchově knize *Bronzový poklad* z roku 1932 nákolí v okamžiku

■ Obr. 10 E. Štorch: *Bronzový poklad*, 1932, s. 81 (il. O. Cihelka)

■ Obr. 12 E. Štorch: *O pračlověku*, 1941, s. 31 (il. A. Stalich)

■ Obr. 13 E. Štorch: *Bronzový poklad*, 1954, s. 111 (il. Z. Burian)

poklidného provozu (obr. 10). V poznámkách na konci této knihy Štorch mimo jiné přímo odkazuje na výzkumy prováděné v okolí Alp (Štorch 1932, 128 – poznámka ke straně 78). Motivem i atmosférou se Cihelkův výjev nápadně podobá výše uvedenému Alšovu obrázku z Čermákových Šepotů starých lip – to svádí k myšlence, že Cihelka za svůj inspirační zdroj mohl vzít právě tento obrázek z mnohem starší Čermákovy knihy (je to však pochopitelně spekulace). Základová plošina osady na obrázku vězí na dřevěných pilotech (které zde jsou v rozumné hustotě na rozdíl od hypotetického vzoru); oválné stavby kromě rákosové

střechy ukazují například také kůly ve stěnách mezi nimiž tušíme vymazanou propletanou stěnu, kterýžto motiv se vyskytoval i u některých z výše zmiňovaných obrázků.

V roce 1940 nabídl čtenáři svou představu nákolí také Jiří (Jurij) Wowk. Jeho obrázek ke Štorchovu románu *U Veliké řeky* ukazuje poměrně velkou nákolní osadu uprostřed jezera (obr. 11). Stavby jsou převážně čtyřúhelné až na tři kruhové výjimky. Zajímavá je rovněž konstrukce stěn představených staveb: převážně jde totiž o domy srubové – to patrně výrazně souvisí s dosavadním habitem Wowkových ilustrací, kde srubové

stavby obvykle čerpající konstrukční podněty z východoslovanského stavitelství převažují. Novinkou je rovněž motiv strážní věže čnící nad osadou (Burian tento motiv zopakuje hned dvakrát). Ve Štorchově knize *O pračlověku* z roku 1941 nacházíme další solitérní nákolní („kolovou“ jak ji opět nazývá popisek obrázku) stavbu (obr. 12). Autorem této kresby výrazného rukopisu je Antonín Stalich. Nejznámějším ilustrátorem Štorchových knížek je dnes (vždy tomu však nebylo, jak patrně i z předchozích příkladů) Zdeněk Burian. Motiv nákolí nakreslil jednak do vydání *Bronzového pokladu* z roku 1954 (pochopitelně se pak objevuje i v dalších vydáních; obr. 13) a také do knihy *V šeru dávných věků. Příběhy z doby bronzové* ve vydání z roku 1955 (a pozdějších; obr. 14). Obě nákolí si v obou verzích jsou poměrně podobná. Jako tomu bylo kdysi u Wowka, i Burianova nákolí na obrázku střeží strážní věže. Jinak se stavby na obou obrázcích vyznačují snahou po zachycení konstrukčních detailů a také pro Buriana typickou pečlivě vykreslenou přirozenou atmosférou.

V souhrnu tvoří vyobrazení nákolních staveb osobitý segment ilustrací k českým beletristickým a populárním knihám konce 19. a první poloviny 20. století. Jak již bylo zmiňováno, je to segment, který měl ve své době velmi velkou oporu v probíhajících výzkumech a odpovídal na poměrně velký zájem tehdejší odborné i laické veřejnosti o exotickou architekturu osad na jezerech a v mokřinách. Zajímavé je také sledovat, jak se s touto příležitostí a výzvou vyrovnávali autoři a ilustrátoři, kteří ve své době popularizovali dobu pravěku: Čermák, Štorch, Hofmeister, Aleš, Filip, Stalich, Jäger, Cihelka, Harlas, Wowk,

Adáamek, Konůpek, Kašpar, Burian... Burianovo dědictví později poněkud zakrylo úspěchy ostatních kreslířů a zásadně ovlivňovalo i druhou půli minulého století a ovlivňuje naše vidění třeba právě nákolních osad a pravěku vůbec dodnes (i když snaha překročit Burianův stín je již patrná a má své důsledky ve výrazu některých dnešních kreslířů).

Literatura

- Čermák, K. 1887: Pravěk lidstva evropského. Praha.
 Čermák, K. 1896: Šepoty starých lip. Praha
 Dolenský, J. 1922: Obrazy z dávnověku. Praha.
 Fabian, V. 1913: Schůze archeologického sboru. In: Památky archeologické, XXIV.
 Hofmeister, R.R. 1929: Pravěk Čech, 3. díl. Praha.
 Jelínek, J. 2006: Střecha nad hlavou. Kořeny nejstarší architektury a bydlení. Praha.
 Pecka, F.J. 1927: Po stopách mamuta. Praha.
 Plesl, E. 1972: Pravěké nálezy ze slatin u Františkových Lázní. In: Památky archeologické, LXIII.
 Plesl, E. 1990: Pravěké nálezy ze slatin u Františkových Lázní. In: Památky archeologické, LXXXI.
 Prostředník, J. 1999: Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1997–1998. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, č.12.
 Půlpán, F. 1923/24: Kolové stavby v Libišanech. In: Krajem Pernštýnův, IV.
 Půlpán, F. 1936/37: Nálezy v rašeliništi u Libišan. In: Krajem Pernštýnův, XVII.
 Schlichterle, H. (ed.) 1997: Phalbauten Rund um die Alpen. Stuttgart.
 Sklenář, K. 2003: Bohové, hroby a učitelé. Cesty českých spisovatelů do pravěku. Praha.
 Spáčil, J. 1925: Raván a Théra. Obraz života na pravěké osadě nákolní. Praha
 Štorch, E. 1907: Člověk diluviální. Praha.
 Štorch, E. 1910: Čarodějův učedník. Praha.
 Štorch, E. 1910: Praha v době kamenné. Praha.
 Štorch, E. 1912: Život v pravěku. Nymburk.
 Štorch, E. 1932: Bronzový poklad. Praha.
 Štorch, E. 1940: U Veliké řeky. Praha.
 Štorch, E. 1941: O pračlověku. Praha.
 Štorch, E. 1954: Bronzový poklad. Praha.
 Štorch, E. 1955: V šeru dávných věků. Příběhy z doby bronzové. Praha.
 Tluchoř (Sonnleitner), A. 1931: Děti jeskyň II. V nákolní stavbě. Praha

■ Obr. 14 E. Štorch: *V šeru dávných věků. Příběhy z doby bronzové*, 1955, s. 85 (il. Z. Burian)